

SZKOŁA WYŻSZA A OTOCZENIE SPOŁECZNE

Piotr **Górski** Aspiracje zawodowe przyszłych inżynierów – na podstawie badań przeprowadzonych w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie

Autor przedstawia aspiracje zawodowe studentów AGH, zwracając uwagę na różnice w postawach zawodowych kobiet i mężczyzn. Podstawę opracowania stanowią wyniki badań ankietowych przeprowadzonych w AGH w 1997 r. na wszystkich latach i kierunkach studiów (przy zastosowaniu doboru losowo-warstwowego). Uzyskane wyniki zostały odniesione do podobnych badań przeprowadzanych wcześniej przez różnych autorów (na szerszych reprezentacjach). Opracowanie zawiera też analizę opinii studentów o studiach.

Inżynierowie należeli do tych kategorii zawodowych, które dominowały wśród pracowników z wyższym wykształceniem w Polsce lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych¹. Zwiększenie liczby inżynierów było związane z rozwojem wyższego szkolnictwa technicznego w okresie powojennym i przewagą kształcenia inżynierów nad kształceniem na innych kierunkach studiów. Rozwój kształcenia inżynierów związany był również z socjalistyczną industrializacją lat pięćdziesiątych oraz wzrostem inwestycji przemysłowych pierwszej połowy lat siedemdziesiątych.

¹ Andrzej Borucki podaje, że inteligencja techniczna stanowiła 34,3% inteligencji powojennej (Borucki 1994, s. 105).

Podstawowym miejscem pracy inżynierów w tym okresie były duże państwowe przedsiębiorstwa, w których pełnili funkcje kierownicze, zajmowali lepiej płatne stanowiska w produkcji (lecz nie zawsze lepiej płatne niż niektóre stanowiska robotnicze), przede wszystkim jednak starali się uzyskać pracę w biurach projektowych – cieszącą się w środowisku inżynierskim najwyższym prestiżem, lecz raczej niżej opłacaną.

Już w latach osiemdziesiątych zaznaczył się spadek zainteresowania wyższymi studiami technicznymi, a ich absolwenci coraz rzadziej podejmowali pracę zgodną z wyuczonym zawodem, lecz największe przeobrażenia dokonały się wraz z przekształceniami gospodarki i zmianami w preferencjach kandydatów na studia wyższe. Wejście na tory gospodarki rynkowej i przekształcenia własnościowe spowodowały istotne zmiany na rynku pracy inżynierów. Przede wszystkim towarzyszący przekształceniom gospodarczym kryzys początku lat dziewięćdziesiątych spowodował znaczne zmniejszenie nakładów inwestycyjnych w przemyśle, co w dużym stopniu odbiło się na sytuacji biur projektowych, doprowadzając do ich reorganizacji i ograniczenia zatrudnienia. Po drugie, nastąpiły przekształcenia własnościowe dużych przedsiębiorstw państwowych, co nie pozostawało bez wpływu na ich strukturę organizacyjną, system zarządzania, strategię inwestycyjną oraz w konsekwencji na nowe określenie wymagań stawianych przed kadrą inżynierską.

Wprowadzenie gospodarki rynkowej wpłynęło na podjęcie działań modernizacyjnych w przemyśle, czego wyrazem było m.in. dążenie do inwestowania w energooszczędniejsze technologie oraz wprowadzenie w szerokim zakresie systemów informatycznych. Zmiany te spowodowały istotne zróżnicowanie sytuacji poszczególnych kategorii inżynierów na rynku pracy, co oczywiście znalazło odzwierciedlenie w zróżnicowaniu zainteresowania kandydatów studiami na poszczególnych wydziałach uczelni technicznych. Największą popularnością cieszyły się informatyka i elektronika oraz rozwijane od początku lat dziewięćdziesiątych zarządzanie.

Kolejną zmianą w gospodarce, która wpłynęła na sytuację na rynku pracy, w tym również sytuację na rynku pracy inżynierów, był rozwój drobnej i średniej przedsiębiorczości. Jak wynika z badań, najlepiej w roli przedsiębiorcy radziły sobie osoby z wyższym wykształceniem, a wśród nich z pewnością nie małą część stanowili absolwenci uczelni technicznych (*Prywatni ...* 1996). Musimy jednak pamiętać, że prywatna drobna i średnia przedsiębiorczość rozwijała się w działach gospodarki o niskiej kapitałochłonności i niskim poziomie innowacyjności, co powodowało, iż w Polsce w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych drobne i średnie przedsiębiorstwa nie stwarzały miejsc pracy dla specjalistów z wyższym wykształceniem, a zwłaszcza dla absolwentów uczelni technicznych (Górski 1996).

W przypadku inżynierów wiedza uzyskana podczas studiów ulega szybkiej dezaktualizacji, ponadto musi ona zostać uzupełniona przez doświadczenie i praktykę w instytucjach o wysokim poziomie technologicznym oraz innowacyjnej kulturze organizacyjnej. Z badań innowacyjności polskich przedsiębiorstw wynika, że udział nowych i zmodernizowanych wyrobów w wartości sprzedaży wyrobów wyprodukowanych w 1994 r. był niski (wynosił 9,7%). Udział wyrobów zaliczanych do „wysokiej techniki” w polskim eksporcie jest trzy razy niższy niż w eksporcie Finlandii i około pięć razy niższy niż w eksporcie Japonii, Stanów Zjednoczonych czy Wielkiej Brytanii. W Polsce innowacje wprowadzają najczęściej duże przedsiębiorstwa prywatne i publiczne, zatrudniające po-

nad 2 tys. pracowników. Do szczególnie innowacyjnych należą przedsiębiorstwa branży chemicznej, przetwórstwa ropy naftowej i węgla, a także przemysłu maszynowego, instrumentów medycznych oraz przemysłów precyzyjnego i optycznego (*Raport ... 1998*). A zatem to właśnie duże firmy, dysponujące odpowiednimi środkami na modernizację technologii oraz prowadzenie badań naukowych i wdrożeniowych, są dziś szczególnie atrakcyjnym miejscem pracy dla młodych inżynierów.

W artykule przedstawię aspiracje zawodowe studentów krakowskiej Akademii Górniczo-Hutniczej, a więc przyszłych inżynierów, a także cele i wartości, jakie pragną realizować w przyszłej pracy, preferowane miejsca zatrudnienia oraz rodzaje działalności odpowiadające różnym rolom zawodowym inżyniera. Charakteryzując aspiracje zawodowe badanych studentów, zwrócę uwagę na różnice w postawach zawodowych kobiet i mężczyzn.

Charakterystyka badań

Celem badań, przeprowadzonych wśród studentów Akademii Górniczo-Hutniczej w 1997 r., było poznanie ich aspiracji zawodowych przyszłych inżynierów oraz próba określenia roli uczelni w ich realizacji. W badaniach uczestniczyli studenci wszystkich lat i kierunków studiów. Zastosowano dobór losowo-warstwowy, a zrealizowana próba liczyła 229 respondentów. Materiały zostały zebrane przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety, wypełnianego samodzielnie przez respondentów. Wśród badanych było 157 studentów i 72 studentki. Kobiety stanowiły w tym czasie 25% młodzieży akademickiej studiującej w tej uczelni. Niewielka nadreprezentacja kobiet w próbie pozwoliła jednak na wyraźniejsze uchwycenie różnic w opiniach przedstawicieli obu płci.

Studenci AGH byli przedmiotem systematycznych badań socjologicznych od lat siedemdziesiątych. Badania te ukazują zarówno zmiany w składzie społecznym studentów (rosnący udział osób pochodzenia inteligenckiego), jak i przeobrażenia w sferze motywacji podejmowania studiów oraz w aspiracjach zawodowych (por. Bugiel, Haber 1994).

W interesującej mnie sferze aspiracji zawodowych na uwagę zasługują zmiany związane z preferowanym miejscem pracy, możemy tu bowiem dostrzec wpływ przeobrażeń gospodarczych. Już w końcu lat osiemdziesiątych znaczna część studentów pragnęła podjąć pracę w sektorze prywatnym (w zakładach rzemieślniczych) oraz w firmach polonijnych (Bugiel, Haber 1994). Jednakże, jak wynika z innych badań prowadzonych w tym czasie wśród studentów uczelni technicznych, znaczna część badanych – mimo iż pragnęła pracy w sektorze prywatnym czy w firmach polonijnych – przewidywała jednak, że najprawdopodobniej będzie pracować w przedsiębiorstwach państwowych. Ponadto znaczna część (47%) studentów, biorących udział w badaniach prowadzonych w tym czasie przez zespół warszawskich socjologów, pragnęła przez jakiś czas pracować za granicą (Najduchowska, Wnuk-Lipińska 1992).

Na początku lat dziewięćdziesiątych nastąpiła reorientacja aspiracji zawodowych studentów AGH. Najwięcej, bo aż 33,8%, pragnęło pracować we własnej firmie, 17,2% w przedsiębiorstwie prywatnym, a 11,2% w firmie z udziałem kapitału zagranicznego. W przedsiębiorstwach państwowych zamierzało pracować jedynie 12,9% młodzieży (Bugiel, Haber 1994).

Badania orientacji zawodowych przyszłych inżynierów, prowadzone w latach osiemdziesiątych i na początku lat dziewięćdziesiątych, ukazują zmiany w preferencjach dotyczących przyszłego miejsca zatrudnienia oraz „eksplozję” aspiracji do zakładania własnej firmy. Musimy jednak pamiętać, że sukces zawodowy, zwłaszcza w przypadku inżynierów, zależy od możliwości wykorzystania i wzbogacenia wiedzy uzyskanej podczas studiów oraz zdobycia umiejętności praktycznych, współdziałania z innymi, co stanowi element kultury organizacyjnej przedsiębiorstw i nie może być nabyte w inny sposób niż poprzez uczestnictwo w organizacjach charakteryzujących się taką właśnie kulturą organizacyjną. Z pewnością dobrym miejscem, w którym młodzi inżynierowie mogą osiągnąć te umiejętności, są firmy z udziałem kapitału zagranicznego czy duże przedsiębiorstwa prywatne funkcjonujące w gospodarce rynkowej od kilku lat.

Aspiracje życiowe badanych studentów

Charakterystykę aspiracji zawodowych studentów AGH rozpocznę od przedstawienia ich aspiracji życiowych, aby wskazać, jakie miejsce zajmuje w nich praca zawodowa i kariera. Poznaniu aspiracji służyły odpowiedzi badanych na pytanie o trzy cele życiowe, które chcieliby zrealizować w ciągu najbliższych dziesięciu lat. Pamiętajmy, że w badaniach brały udział osoby w wieku 20–24 lat, perspektywa dziesięciu lat oznaczała zatem, iż w grę wchodziła realizacja celów przez nadal jeszcze młodych ludzi (założenie rodziny czy osiągnięcie pozycji zawodowej i materialnej). Rosnąca konkurencja na rynku pracy oraz trudności w stworzeniu satysfakcjonujących warunków materialnych dla założenia rodziny mogą rodzić świadomość niemożliwości łączenia aspiracji szczęśliwego życia rodzinnego i sukcesu zawodowego. W hierarchii celów życiowych kobiet i mężczyzn występują istotne różnice (tabela 1).

Tabela 1

Cele, które chcieliby zrealizować badani w ciągu najbliższych dziesięciu lat

Cele	Mężczyźni		Kobiety	
	ranga	%	ranga	%
Założenie rodziny	I	74,5	I	61,0
Dbłość o wychowanie dzieci i harmonijny rozwój własnej rodziny	II	48,0	VII	30,0
Założenie własnej firmy	III	43,0	VI	33,0
Kariera zawodowa w charakterze pracownika najemnego	IV	38,2	IV	40,2
Dbłość o kondycję fizyczną i zdrowie	IV	38,2	IV	40,2
Rozwijanie zainteresowań i uzdolnień pozazawodowych	VI	33,0	II	43,0
Podróże po świecie	VII	22,0	III	41,0
Zaangażowanie się w działalność społeczną, polityczną	VIII	4,0	VIII	9,0

Cele można przełożyć na system wartości. System wartości mężczyzn wydaje się być bardziej tradycyjny, odpowiadający modelowi roli społecznej pełnionej przez dorosłego mężczyznę. Są to role pełnione w rodzinie (rola męża i ojca) oraz rola zawodowa, które

pełnienie pozwala na zapewnienie rodzinie bytu materialnego. Oznaką nowych czasów jest duże znaczenie przypisywane chęci założenia własnej firmy.

Wśród celów wskazywanych przez kobiety studiujące w AGH na uwagę zasługuje po pierwsze znacznie rzadsze wskazywanie na pragnienie założenia rodziny jako jeden z głównych celów, które badane studentki chciałyby zrealizować w ciągu najbliższych dziesięciu lat. Oznacza to, iż – jak wynika z deklaracji – dla jednej trzeciej badanych studentek założenie rodziny nie jest uważane za ważny do realizacji cel w ciągu tego czasu. W konsekwencji stosunkowo nisko sytuuje się kolejny cel związany z rodziną, mianowicie dbałość o wychowanie dzieci i harmonijny rozwój rodziny. Kobiety natomiast znacznie wyżej niż mężczyźni cenią możliwości rozwijania zainteresowań pozazawodowych oraz podróże. Odpowiedzi te świadczą o tym, że studentki, myśląc o stosunkowo bliskiej przyszłości, pragną raczej realizować wartości charakterystyczne dla okresu młodości niż wchodzić w role społeczne właściwe dorosłym kobietom. Kolejna różnica dotyczy aspiracji zawodowych badanych. Kobiety widzą swą karierę zawodową przede wszystkim w charakterze pracownika najemnego, a dla dużej części mężczyzn zmiany gospodarcze stanowią okazję do realizacji ambicji założenia własnej firmy.

Na uwagę zasługuje – obserwowane już w badaniach prowadzonych wśród studentów AGH na początku lat dziewięćdziesiątych – rosnące znaczenie przypisywane pracy zawodowej (por. Bugiel, Haber 1994). W przeprowadzonych przeze mnie badaniach jest to szczególnie widoczne w przypadku kobiet, co świadczy o postrzeganiu przez nie trudności w pogodzeniu ról w rodzinie z karierą zawodową oraz planowaniu przez znaczną część studentek odłożenia decyzji o założeniu rodziny.

Uwarunkowania realizacji celów życiowych

W badaniach prowadzonych w latach osiemdziesiątych, odpowiadając na pytania o uwarunkowania realizacji celów zawodowych, studenci najczęściej wskazywali na „dobre układy i znajomości” (84% wskazań) oraz na „odpowiednią postawę polityczną” (71%). Na trzecim miejscu znalazły się „własna inicjatywa i przedsiębiorczość” (65%), a dopiero na czwartym „wysokie umiejętności zawodowe” (56%) (Najduchowska, Wnuk-Lipińska 1992). Odpowiedzi te odzwierciedlają postrzeganie przez studentów mechanizmów decydujących o karierze zawodowej w czasach realnego socjalizmu. Świadomość tych uwarunkowań rodziła postawy wycofywania się z aktywnego życia politycznego i zawodowego oraz pragnienie wyjazdu z kraju. Tabela 2 ilustruje, w jaki sposób postrzeganie obecnych warunków politycznych, a przede wszystkim gospodarczych, wpływa na odpowiedzi na pytanie o uwarunkowania realizacji planów życiowych badanych studentów.

Analiza odpowiedzi na pytanie o postrzeganie przez badanych uwarunkowań realizacji nakreślonych wcześniej celów życiowych wskazuje, że w tej kwestii nie występują większe różnice między studentami a studentkami, co było wyraźnie dostrzegane w przypadku nakreślenia celów życiowych, które badani zamierzają realizować w ciągu najbliższych dziesięciu lat. Respondenci najczęściej wskazują na uwarunkowania związane z posiadaną wiedzą, umiejętnościami i ambicją, co wskazuje, że w ich przekonaniu sukces w osiągnięciu wyznaczonego celu zależy przede wszystkim od nich samych.

Tabela 2
Uwarunkowania realizacji celów życiowych badanych

Uwarunkowania	Mężczyźni		Kobiety	
	ranga	%	ranga	%
Zdolności i posiadana wiedza	I	77,0	I	69,0
Ambicje	II	60,0	III	61,0
Kontakty z odpowiednimi ludźmi	III	52,0	II	64,0
Szczęście w życiu	IV	43,0	IV	47,0
Dobra sytuacja gospodarcza kraju	V	25,0	V	23,0
Pomoc rodziny, przyjaciół	VI	21,0	VI	16,0
Umiejętna polityka rządu	VII	7,0	VII	6,0

Nieco rzadziej wskazywane są uwarunkowania ze sfery mikrospołecznej, a więc kontakty z ludźmi mogącymi pomóc w realizacji zamierzeń, pomoc rodziny i przyjaciół. Równie często wskazywano na „szczęście w życiu”, natomiast znacznie rzadziej, odpowiadając na to pytanie, badani studenci wskazywali na uwarunkowania makrospołeczne i ekonomiczne. Istotne jest przypisywanie większego znaczenia sytuacji gospodarczej (a zatem rynkowej) niż działaniom politycznym. Czy wskazane przez respondentów uwarunkowania realizacji celów życiowych należy interpretować w kategoriach młodzieńczego idealizmu oraz wiary w siłę ambicji i przebojowości? Z pewnością odpowiedzi te świadczą o orientacji indywidualistycznej badanych studentów, a także o przekonaniu, że nie mają co liczyć na pomoc państwa.

Aspiracje zawodowe

W badaniach z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, wypowiadając się na temat aspiracji zawodowych, studenci bardzo często wyrażali pragnienie uzyskania pracy zgodnej z wykształceniem czy kierunkiem studiów (Najduchowska, Wnuk-Lipińska 1992; Bugiel, Haber 1994). W tym samym czasie jedynie co drugi absolwent politechniki podejmował pierwszą pracę zgodnie z wyuczoną specjalizacją (Wójcicka 1992), co oznacza, że aspiracje te były trudne do realizacji. Kolejną cechą charakteryzującą aspiracje zawodowe studentów w latach osiemdziesiątych i na początku lat dziewięćdziesiątych było pragnienie, aby była to praca „interesująca i dająca satysfakcję”. Oczekiwanie to spotykało się z większą aprobatą niż „możliwość uzyskania wysokich zarobków” (Kulpińska i in. 1992).

Wprowadzenie gospodarki rynkowej spowodowało, że wyższe dochody umożliwiały nabywanie dóbr, które dawniej były po prostu reglamentowane. Jednocześnie jednak wraz z gospodarką rynkową pojawiło się bezrobocie i tym samym dla wielu osób istotną wartością stała się stałość oraz pewność zatrudnienia². Dlatego interesujące wydaje się, jak te uwarunkowania, związane z funkcjonowaniem gospodarki rynkowej, znalazły od-

² Jak wynika z badań OBOP, dla 61% robotników, 15% specjalistów oraz 32% przedsiębiorców poczucie zadowolenia z pracy spowodowane jest przez sam fakt jej posiadania (*Satysfakcja...* 1996).

zwierciedlenie w formułowanych przez badanych studentów aspiracjach dotyczących przyszłej pracy zawodowej (tabela 3).

Tabela 3

Odpowiedzi badanych na pytanie *Czy zgadzasz się z następującymi opiniami dotyczącymi pracy zawodowej?* (odsetki badanych, którzy udzielili odpowiedzi „zdecydowanie tak”)

Odpowiedzi	Mężczyźni		Kobiety	
	ranga	%	ranga	%
Zależy mi, aby praca zawodowa dawała mi możliwość uzyskiwania wysokich dochodów	I	73,8	II	65,2
Zależy mi, aby praca zawodowa dawała mi możliwość pracy spokojnej, w przyjaznym zespole ludzkim	II	68,7	I	66,6
Zależy mi, aby praca zawodowa była przede wszystkim pewna, aby nie groziło mi bezrobocie	III	68,0	VII	58,3
Zależy mi, aby praca zawodowa dawała mi możliwość ciągłego doskonalenia się i doskonalenia swych umiejętności	IV	65,2	II	65,2
Zależy mi, aby praca zawodowa dawała mi możliwość stania się specjalistą w swojej dziedzinie	V	63,0	VIII	54,0
Zależy mi, aby praca zawodowa dawała mi możliwość kariery i awansu	VI	62,0	V	65,0
Zależy mi, aby praca zawodowa dawała mi możliwość ciągłego doskonalenia się i doskonalenia swych umiejętności	VII	54,0	II	65,2
Zależy mi, aby praca zawodowa dawała mi możliwość kontaktów z ciekawymi i utalentowanymi ludźmi	VIII	52,0	VI	63,0
Zależy mi, aby praca zawodowa dawała mi możliwość „życia na luzie”, dysponowania czasem wolnym	IX	45,8	IX	25,0
Zależy mi, aby praca zawodowa dawała mi możliwość podejmowania trudnych i wymagających zadań	X	11,5	X	13,0

O jakiej pracy zawodowej myślą studenci uczelni technicznej? Jakimi cechami powinna się charakteryzować? Jak wyobrażenia te korespondują z nakreślonymi przez studentów celami życiowymi?

Z danych zawartych w tabeli 3 wynika, że mężczyźni nieco różnią się od kobiet w swych wyobrażeniach dotyczących przyszłej pracy. Najwięcej badanych studentów opowiadało się za pracą dającą możliwość uzyskania dużych dochodów, a więc umożliwiającą zaspokojenie potrzeb materialnych i najprawdopodobniej pozwalającą na odpowiednio wysoki poziom konsumpcji. Ta cecha przyszłej pracy najwyraźniej koresponduje z innymi celami wskazywanymi przez badanych studentów, mianowicie celami związanymi z rodziną. Praca zawodowa ma zatem przede wszystkim stać się podstawą do budowania życia rodzinnego.

Kolejne najczęściej wymieniane przez studentów cechy pracy zawodowej świadczą o pragnieniu zaspokojenia poprzez pracę potrzeby bezpieczeństwa. Są to bowiem: możliwość pracy spokojnej, w przyjaznym zespole ludzkim oraz pragnienie, aby praca ta była pewna i żeby nie groziło im bezrobocie. Czyżby zatem najsilniejszą informacją odbieraną z rynku pracy była groźba bezrobocia? Najprawdopodobniej nie. Podkreślenie tej właśnie

cechy może również korespondować z hierarchią celów, jakie zamierzają realizować studenci w perspektywie dziesięciu lat. Groźba utraty pracy jest w takiej sytuacji zagrożeniem realizacji celów związanych z udanym życiem rodzinnym.

Studentki nieco rzadziej niż studenci oczekują, że praca zawodowa powinna przede wszystkim dawać możliwość uzyskiwania wysokich dochodów. Podobnie jak studenci, cenią sobie pracę spokojną, w przyjaznym zespole ludzkim. W większym stopniu natomiast zdają się być nastawione na karierę zawodową oraz możliwość doksztalcania się i doskonalenia swych umiejętności. Ponadto porównanie opinii dotyczących przyszłej pracy zawodowej badanych studentów i studentek wskazuje na większe oczekiwania kobiet niż mężczyzn w stosunku do społecznych aspektów pracy związanych z rozwojem swego profesjonalizmu („zależy mi, aby praca zawodowa dawała mi możliwość kontaktów z ciekawymi i utalentowanymi ludźmi”). Studentki przywiązują mniejszą wagę do pewności pracy. Sądzę, że jest to związane z charakteryzowanymi wcześniej celami życiowymi, jakie badani chcieliby zrealizować w ciągu najbliższych dziesięciu lat. Cele związane z rodziną były rzadziej wymieniane przez kobiety niż przez mężczyzn i najprawdopodobniej dlatego poczucie bezpieczeństwa zatrudnienia jest uważane przez kobiety za mniej ważne niż możliwości kariery zawodowej. Ponadto być może studentki, aprobując wizerunek robiącej karierę *businesswoman*, są równocześnie przekonane, że to właśnie do mężczyzn należy zarabianie pieniędzy na utrzymanie rodziny.

Preferowane miejsca pracy

Poznanie aspiracji życiowych badanych ukazało, jak istotne jest dla mężczyzn założenie własnej firmy. Ten cel życiowy znajduje odzwierciedlenie we wskazaniach na preferowane miejsca przyszłej działalności zawodowej. Przytoczone wcześniej wyniki badań wskazują, że już od końca lat osiemdziesiątych malała liczba tych, którzy pragnęliby pracować w przedsiębiorstwach państwowych, a wzrastał odsetek osób pragnących pracować w sektorze prywatnym. Przemiany gospodarcze umożliwiły realizację tych aspiracji, tym bardziej że – jak wynika z badań prowadzonych w przedsiębiorstwach państwowych, prywatnych i sprywatyzowanych – dochody personelu kierowniczego w firmach prywatnych były o 50% wyższe niż kierowników zakładów państwowych (Kolarska-Bobińska, red. 1994).

Kobiety studiujące w AGH częściej niż ich koledzy widzą swą przyszłość w charakterze pracownika najemnego, co koresponduje z deklaracjami dotyczącymi planów życiowych, w których założenie własnej firmy było częściej wymieniane przez mężczyzn. Ponadto dla kobiet deklarujących mniejsze przywiązanie do pewności i stałości zatrudnienia znacznie rzadziej preferowanym pracodawcą jest państwo. Najbardziej preferowany, bo wskazywany przez niemal co trzecią badaną studentkę, okazał się pracodawca zagraniczny. Oznaczałoby to, że podkreślane przez studentki AGH pragnienie doskonalenia, kształcenia oraz kontaktów z ciekawymi i utalentowanymi ludźmi może zostać zrealizowane dzięki pracy w międzynarodowej korporacji. Opinie te mogą być wyjaśnione również przez fakt, że okres zmian gospodarczych w Polsce lat dziewięćdziesiątych nie sprzyjał modernizacji przemysłu państwowego, będącego głównym miejscem pracy dla inżynierów. To właśnie w inwestycjach dużych międzynarodowych korporacji upatruje się główny sposób na modernizację przemysłu chemicznego, maszynowego czy stalowego. Te tendencje polityki gospodarczej odpowiadają aspiracjom zawodowym kobiet studiują-

cych w uczelniach technicznych. Odpowiedź na pytanie o szanse realizacji tych planów nie jest przedmiotem artykułu, lecz nasuwa się niejako w sposób naturalny. Wprawdzie zarówno badane studentki, jak i studenci, wskazując na uwarunkowania realizacji nakreślanych celów życiowych, większe znaczenie przypisywali własnej ambicji, wiedzy i zdolnościom oraz kontaktom z odpowiednimi ludźmi, jednak realizacja planów życiowych w znacznym stopniu zależy od polityki gospodarczej państwa i sytuacji gospodarczej nie tylko Polski, lecz również świata.

Tabela 4
Miejsca pracy preferowane przez badanych

Preferowany pracodawca	Mężczyźni		Kobiety	
	ranga	%	ranga	%
Firma własna lub rodzinna	I	36,6	III	13,8
Przedsiębiorstwo prywatne	II	26,7	II	29,0
Korporacja międzynarodowa	III	18,5	I	30,5
Przedsiębiorstwo państwowe	IV	10,8	V	7,0
Uczelnia, instytut naukowo-badawczy	V	3,8	IV	12,5
Administracja państwowa, samorząd	VI	2,0	VI	4,0
Inne	•	1,6	•	3,2

Mężczyźni studiujący w AGH po ukończeniu studiów najchętniej pracowaliby w firmie własnej lub rodzinnej. Ojcowie jedynie 6% badanych studentów są właścicielami firm, dlatego odpowiedzi większości badanych, wskazujących na własną firmę jako preferowane miejsce pracy, oznaczają, że realizacja tych zamierzeń wiąże się z koniecznością zorganizowania takiej firmy od podstaw. Podobnie jak w przypadku studentek, urzeczywistnienie tych zamierzeń jest w dużym stopniu uzależnione od polityki gospodarczej państwa oraz sytuacji gospodarczej kraju. Pomoc w realizacji tych planów oznacza również konieczność przekazania, najlepiej w ramach programu studiów, wiedzy pomocnej w prowadzeniu własnej działalności gospodarczej (z dziedziny prawa, marketingu czy zarządzania).

Spośród pozostałych respondentów preferujących zatrudnienie w charakterze pracownika najemnego większość poszukiwałaby pracy w firmach prywatnych i międzynarodowych korporacjach. Jedynie niewielka liczba badanych wskazywała na przedsiębiorstwo państwowe jako upragnione miejsce pracy. Bardzo niewielu mężczyzn marzy o pracy w instytucjach badawczych czy wyższych uczelniach. Wielu badanych pragnie, aby praca zawodowa dawała im możliwość poszerzania wiedzy i doskonalenia umiejętności. W tym kontekście wydaje się dziwne, że tak nieliczni spośród nich wskazują na instytucje naukowe i badawcze jako na preferowane miejsce pracy. Oznacza to, że pewne przyczyny – wśród których niski poziom płac w instytucjach naukowych i badawczych nie jest z pewnością jedyną przeszkodą w podejmowaniu pracy w tych placówkach – sprawiają, że instytucje te przestały przyciągać żadnych wiedzy i rozwoju zawodowego absolwentów. Oznacza to również, że w opinii badanych inni pracodawcy oferują nie tylko wyższe wynagrodzenie, ale także dają nadzieję na pracę ciekawszą, w której można zdobyć więcej doświadczenia i nabyć więcej umiejętności niż w instytucjach naukowych i badaw-

czych. Tezę tę potwierdza opinia studentów o tym, że studia w AGH inspirowały do samodzielnej pracy naukowej (40,2% aprobaty).

Preferowany rodzaj działalności zawodowej

Ostatnim aspektem przedstawianych przez mnie aspiracji zawodowych studentów AGH jest preferowany rodzaj działalności zawodowej. Podstawowymi rolami społeczno-zawodowymi inżynierów w gospodarce nakazowo-rozdzielczej były role projektanta, pracownika nadzoru produkcyjnego, technologa czy menedżera. Ponadto – ze względu na rozwój uczelni technicznych w okresie powojennym, a tym samym wzrost grupy inteligencji technicznej oraz, zwłaszcza w latach siedemdziesiątych, wzrost tendencji technokratycznych w zarządzaniu gospodarką – inżynierowie mieli możliwość kariery dyrektorów przedsiębiorstw, zjednoczeń czy ministerstw. Ten rodzaj kariery wymagał oczywiście aktywnej działalności w PZPR, co znajdowało odzwierciedlenie w postrzeganiu uwarunkowań kariery zawodowej przez studentów badanych w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych.

Przemiany polityczne i gospodarcze lat dziewięćdziesiątych spowodowały, że brak przynależności partyjnej przestał być przeszkodą na drodze kariery zawodowej. Równocześnie rozwój gospodarki rynkowej stworzył zapotrzebowanie nie tylko na inny rodzaj menedżerów, ale także na nowe, nie spotykane w gospodarce nakazowej role zawodowe związane z marketingiem, consultingiem czy *public relations*.

Tabela 5
Rodzaj działalności zawodowej preferowanej przez badanych

Preferowany rodzaj działalności zawodowej	Mężczyźni		Kobiety	
	ranga	%	ranga	%
Projektowanie, opracowywanie nowych koncepcji produktu	I	38,2	I	22,2
Praca w produkcji (nadzór technologiczny)	II	24,5	IV	15,2
Kierowanie przedsiębiorstwem	III	19,7	V	11,0
Konsulting, doradztwo, szkolenia	IV	6,3	III	18,0
Marketing, reklama, <i>public relations</i>	V	2,0	II	20,8

Dane zawarte w tabeli 5 wskazują na duże różnice w orientacjach zawodowych studentów i studentek uczelni technicznej. Mężczyźni zorientowani są na bardziej klasyczne role inżyniera: na projektowanie, kierowanie i nadzór procesów technologicznych. Kobiety natomiast są w większym stopniu zorientowane na działania związane z rynkiem, z otoczeniem przedsiębiorstwa, ze sferą, która w polskiej rzeczywistości pojawiła się w związku z procesami urynkwienia gospodarki. Procesy te powodowały konieczność podjęcia niespotykanych dotąd działań w przedsiębiorstwach przemysłowych i biurach projektów, będących najczęściej miejscem pracy dla inżynierów. Działania związane z otoczeniem przedsiębiorstwa na rynku, wynikające z relacji z klientami, konkurentami, bankami czy udziałowcami, najwcześniej zostały podjęte przez firmy zagraniczne i prywatyzowane duże polskie przedsiębiorstwa. Skuteczne podejmowanie działań consultingo-

wych i marketingowych wymaga wiedzy, umiejętności i doświadczenia. Wiąże się również z kształtowaniem wzorów nowych ról społecznych i nowej kultury organizacyjnej. Nie sposób nauczyć się tego podczas studiów, trudno także przypuszczać, aby te umiejętności i doświadczenia można było nabyć w przedsiębiorstwach państwowych, dlatego najczęściej wskazywany przez studentki rodzaj preferowanej działalności zawodowej dobrze koresponduje ze wskazaniami dotyczącymi instytucji, w której najchętniej podjęłyby pracę.

Opinie o uczelni

W tej części artykułu przedstawię opinie badanych na temat uczelni oraz kierunku, na którym studiuje. Jak informują dane zawarte w tabeli 6, kobiety różnią się w swych opiniach od mężczyzn. Ponieważ badania przeprowadzono wśród młodzieży studiującej w uczelni technicznej, różnice opinii można by interpretować w ten sposób, że większy krytycyzm kobiet oznacza, iż studia techniczne są studiami typowo męskimi i kobiety, które decydują się na nie, nie zawsze i nie wszystkie sprawdzą się w roli inżyniera, a sam proces dydaktyczny pokazuje, że trudniej adaptują się do przyszłego zawodu.

Tabela 6

Opinie badanych na temat swojej uczelni i kierunku studiów (odsetki respondentów, którzy udzielili odpowiedzi „zdecydowanie się zgadzam” i „raczej się zgadzam”)

Opinie o studiach	Mężczyźni		Kobiety	
	ranga	%	ranga	%
Studia te dają możliwość opanowania umiejętności posługiwania się komputerem	I	77,0	I	83,3
Studia te dają dobre przygotowanie teoretyczne do przyszłej pracy zawodowej	II	75,7	III	66,5
Studia te dają możliwość obcowania z interesującymi ludźmi	III	74,4	II	72,2
Studia te dają możliwość uzyskania dobrze płatnego zawodu	IV	71,8	IV	62,4
Studia te wprowadzają nas w problemy praktyczne, z jakimi spotkamy się w przyszłej pracy zawodowej	V	54,4	VIII	45,8
Dzięki tym studiom uzyskam zawód, który daje duże możliwości kariery	VI	53,5	IX	45,7
Studia te dają możliwość poznania najnowszych zdobyczy technicznych w zawodzie, do którego się przygotowuję	VII	52,8	V	52,8
Studia te dają okazję do atrakcyjnego spędzania czasu	VIII	50,9	VII	47,2
Studia te dają możliwość rozwijania własnych zainteresowań kulturalnych	IX	42,0	VI	49,9
Studia te inspirują do samodzielnej pracy naukowej	XI	40,7	X	38,8
Studia te nie są zbyt absorbujące czasowo	XII	33,7	XI	38,8
Studia te dają możliwość opanowania na dobrym poziomie przynajmniej jednego języka obcego	XII	30,5	XII	22,2

Dane zawarte w tabeli wskazują na stopień aprobaty, z jaką spotkały się stwierdzenia na temat uczelni oraz kierunku studiów wśród kobiet i mężczyzn. Porównanie odpowiedzi pokazuje, że odsetki studentów wyrażających aprobatę są dla większości opinii wyższe niż odsetki studentek zgadzających się z tymi opiniami, co można interpretować jako wyższy poziom zadowolenia ze studiów mężczyzn niż kobiet. Wyższe odsetki odpowiedzi aprobujących stwierdzenia dotyczą opinii o możliwości opanowania umiejętności posługiwania się komputerem oraz możliwości rozwijania własnych zainteresowań kulturalnych, a także opinii o tym, że studia w AGH nie są absorbujące czasowo. Tezę o większym krytycyzmie kobiet i wyższym poczuciu zadowolenia ze studiów charakteryzującym mężczyzn potwierdza aprobatą stwierdzenia „gdybym mógł wybierać ponownie, to wybrałbym tę samą uczelnię i ten sam kierunek studiów”. Spotkało się ono z aprobatą 75,9% studentów i tylko 58,3% studentek. Oznacza to, że – mimo wzrastającej feminizacji studiów technicznych – poziom zadowolenia kobiet ze studiów w uczelni technicznej jest znacznie niższy.

Dane informujące o odpowiedzi badanych na analizowane pytanie przedstawiają porównanie nie tylko stopnia aprobaty, ale także hierarchię rang poszczególnych stwierdzeń dla przedstawicieli obu płci. Różnice dotyczą miejsc w środku tabeli. Z większym uznaniem mężczyzn spotkały się opinie wskazujące na to, że studia te wprowadzają studentów w problemy praktyczne, z jakimi spotkają się w przyszłej pracy zawodowej, a także opinia, iż studia te stwarzają możliwość zdobycia zawodu, który daje duże możliwości kariery. Wskazują one na przypisywanie uczelni stosunkowo dużego znaczenia w przygotowaniu drogi przyszłej kariery zawodowej i pozycji na rynku pracy.

Dane te można by interpretować poprzez odwołanie się do trudności adaptacyjnych czy też rozczarowań wynikających z trudności w sprostaniu przez kobiety wymaganom stawianym inżynierom. Istnieje jednak jeszcze inna możliwa interpretacja większego krytycyzmu kobiet. Jeśli opinie kobiet zestawimy z ich aspiracjami zawodowymi, preferowanym rodzajem działalności zawodowej i preferowanym pracodawcą, to być może ów krytycyzm wynika stąd, że oczekiwania te dotyczą nowych ról społecznych dostępnych dla współczesnych inżynierów. Jest to związane ze „społecznymi aspektami działalności inżynierów” (Wójcicka 1992), związanymi z postrzeganiem działalności zawodowej inżyniera przez pryzmat potrzeb społecznych i wartości moralnych, związanych z umiejętnością komunikowania się w celu realizacji funkcji szkoleniowych, doradczych czy działalności marketingowej, do których aspiruje wielu przyszłych inżynierów. Być może zatem większy krytycyzm kobiet jest związany z niezadowoleniem, wynikającym z niezaspokojenia oczekiwań trochę innych niż te, które były realizowane w uczelni technicznej przygotowującej do klasycznych ról zawodowych inżynierów – projektanta, technologa czy kierownika produkcji. Ponieważ hipoteza ta opiera się na badaniach zrealizowanych w jednej szkole wyższej, powinna być – w miarę możliwości – sprawdzona w badaniach prowadzonych wśród studentów innych uczelni technicznych.

*

W artykule przedstawiłem aspiracje zawodowe przyszłych inżynierów – studentek i studentów Akademii Górniczo-Hutniczej. Stwierdziłem, że aspiracje te, a także przekonanie o warunkach ich realizacji, różnią się od aspiracji studentów uczelni technicznych

sprzed dziesięciu lat. Wskazałem także, w jaki sposób aspiracje te korespondują ze zmianami politycznymi i gospodarczymi zachodzącymi w Polsce od początku lat dziewięćdziesiątych. Na szczególną uwagę zasługują różnice w aspiracjach zawodowych kobiet i mężczyzn. Mężczyźni zdają się interpretować informacje wynikające ze zmian w gospodarce w ten sposób, że dominującym w ich świadomości wzorem kariery jest założenie i prowadzenie własnej firmy. Dominującym wzorem kariery kobiet jest zatrudnienie w charakterze pracownika najemnego, specjalisty w przedsiębiorstwach prywatnych lub międzynarodowych korporacjach. Praca ta wydaje się nie tylko dobrym sposobem na osiągnięcie sukcesu materialnego i karierę zawodową, ale także stwarza duże możliwości uzupełnienia wiedzy uzyskanej w uczelni.

W opinii badanych studentów, Akademia Górniczo-Hutnicza daje im dobre przygotowanie teoretyczne do przyszłej pracy zawodowej, a ponadto stwarza możliwość nabycia umiejętności posługiwania się komputerem, ważnym narzędziem pracy w XXI wieku, lecz w niewielkim stopniu umożliwia opanowanie języków obcych oraz zapoznanie się z problemami praktycznymi związanymi z przyszłym zawodem. Opinie te świadczą o uświadamianiu sobie przez studentów wagi umiejętności i doświadczenia zawodowego, które można nabyć przede wszystkim poprzez pracę zawodową oraz przez kontakt z osobami o bogatszym doświadczeniu w rozwiązywaniu tych problemów. Tego można i trzeba uczyć się u przyszłego pracodawcy. Kolejne roczniki studentów znajomość języków obcych wyniosą najprawdopodobniej ze szkoły średniej.

Ważnym elementem działalności dydaktycznej uczelni (stosunkowo nisko ocenianym przez badanych), który w opinii studentów nie wiąże się bezpośrednio z przygotowaniem do przyszłej pracy zawodowej, a w którym uczelnia i jej pracownicy dydaktyczni odgrywają bardzo ważną rolę, jest inspirowanie do samodzielnej pracy naukowej, do poszukiwań, które zaowocują w przyszłości innowacyjnością w pracy. Z badań przeprowadzonych pod koniec lat osiemdziesiątych (Wójcicka 1992) wynikało, że ok. 70% respondentów nie posiadało na wysokim poziomie umiejętności samodzielnego zdobywania wiedzy. Niewiele, bo tylko 15%, korzystało na studiach z dodatkowej lektury „w związku z potrzebą poszerzenia wiedzy kursowej”. Umiejętności te w latach osiemdziesiątych okazywały się dla wielu inżynierów niepotrzebne, gdyż znaczna ich część pracowała niezgodnie z wyuczoną specjalizacją i często na stanowisku, na którym wiedza wyniesiona ze studiów nie była konieczna. Przeobrażenia gospodarcze oraz zmiany w charakterze pracy inżynierów w przedsiębiorstwach powodują, że ta właśnie umiejętność – tak zaniedbywana w procesie dydaktycznym w poprzednim systemie – okaże się jedną z najważniejszych, które będą decydować nie tylko o jakości absolwentów, ale także o ich pozycji na rynku pracy w sytuacji wzrastającej konkurencji ze strony inżynierów zagranicznych, zatrudnionych w międzynarodowych korporacjach.

Literatura

Borucki A. 1994

Inteligencja polska przed transformacją systemu, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 1.

Bugiel J., Haber L.H. 1994

Kim są studenci uczelni technicznej (na przykładzie badań prowadzonych w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie w latach 1970-1993), Kraków.

Górski P. 1996

Przedsiębiorcy i specjaliści, ich pozycja na rynku pracy, aspiracje i postawy wobec pracy, w: Markowski D., Malikowski M. (red.): *Struktura społeczna, rynek pracy, bezrobocie*, Rzeszów.

Kolarska-Bobińska L. (red.) 1994

Pracownicy przedsiębiorstw państwowych, sprywatyzowanych i prywatnych w okresie strukturalnych przemian polskiej gospodarki, Warszawa.

Kulpińska J., Najduchowska H., Jastrząb-Mrozicka M., Wnuk-Lipińska E. 1992

Studenci okresu przełomu, Warszawa – Łódź.

Najduchowska H. 1984

Kwalifikacje i drogi zawodowe dyrektorów przedsiębiorstw przemysłowych. Studium socjologiczno-historyczne, Warszawa – Łódź.

Najduchowska H., Wnuk-Lipińska E. 1992

Dekadencja – edukacja i perspektywy życiowe studentów, Warszawa – Łódź.

Prywatni... 1996

Prywatni wytwórcy, ich firmy i gospodarstwa domowe, „Serwis Informacyjny CBOS” ,nr 2.

Raport... 1998.

Raport o stanie nauki i techniki w Polsce, GUS, Warszawa.

Satysfakcja... 1996

Satysfakcja Polaków z pracy, OBOP, Warszawa.

Wójcicka M. 1992

Społeczne aspekty zawodu inżyniera. Konsekwencje dla systemu studiów technicznych, Warszawa – Łódź.